

**Projectar en els paisatges contemporanis
Formacions – transformacions - regeneracions**

CIUTAT BESÒS

> Un riu parc central, dos vies verdes i de mobilitat, tres nous equipaments metropolitans, quatre carrers metropolitans, cinc eixos cívics, sis places centres de barri equipades, set nous eco barris productius, vuit carrers transversals, nou *microhubs* de mobilitat, i algunes altres «coses urbanes»

Professors del quadrimestre primavera: Franc Fernández, Carles Llop, Catalina Salvà
Professors invitats, seguiment i jury: Antonio Ravalli, Francis Rambert Didier Rébois

<http://www.ciutatmosaicterritorial.com/laboratoris/>

Projectes en els paisatges contemporanis en múltiples situacions i escales arquitectòniques i urbanes

1. OBJECTIUS DEL TAP PU(c)

El Taller PU C (TAP IX) proposa desenvolupar projectes d'arquitectura, urbanisme sobre temes d'actualitat relacionats amb les noves dinàmiques i demandes socials i estils de vida de la ciutadania que es tradueixen en noves arquitectures de la ciutat i els territoris contemporanis. Es tracta de treballar explorant sobre les noves demandes programàtiques que provenen de l'ús allargat del territori, de l'extrema mobilitat dels ciutadans, dels nous reptes d'aprofitament de les infraestructures per millorar l'habitabilitat urbana, i dels nous patrons d'un espai públic més polivalent i sovint en continuïtat amb espais col·lectius de caràcter privat. Però sobretot es tracta de donar un sentit renovat al reciclatge urbà, al reaprofitament de les arquitectures i dels espais urbans obsolets, degradats o infrautilitzats.

La complexitat dels temes a abordar va associat a una renovada manera de treballar; l'associació indissoluble d'arquitectura i projecte urbà i territorial; un treball a escales diverses interaccionades, on el projecte urbà i arquitectònic es barregen creant un espai de projectació multiescalar. Un treball on no parlem d'un projecte d'urbanisme clàssic, ni de construcció, ni de referències arquitectòniques clàssiques, sinó més aviat investigar aproximant-se a l'arquitectura i al projecte d'arquitectura des de la continuïtat d'un fil conductor que arrenca de reflexions sobre l'espai urbà contemporani. Es tracta d'observar les condicions i els dispositius que deriven de la ciència, la tècnica i l'art de disposar; i aprofundir en les estratègies i propostes projectuals concretes.

La complexitat dels temes a abordar va associat a una renovada manera de treballar, l'associació indissoluble d'arquitectura i projecte urbà i territorial; un treball a escales diverses interaccionades, on el projecte urbà i arquitectònic es barregen creant un espai de projectació multiescalar, 'glissement d'Échelles', a partir d'una concepció del projecte com a investigació -les preguntes des de les quals es generant, desenvolupament - qüestions rellevants, temes, i dispositius per a la generació de respostes, formes, estructures, el projecte com integració- concreció material -el projecte com a instrument de definicions precises de la construcció d'objectes, situacions, espais urbans, infraestructures, ... etc.- i operacional -el seu gestió, finançament, coordinació i execució en el temps ... etc.-

Es tracta de mirar les condicions i els dispositius que deriven de la ciència, la tècnica i l'art de disposar com ja hem dit i d'aprofundir pedagògica i didàcticament en les estratègies i en les propostes projectuals concretes sobre alguns tòpics actuals.

- Experimentació de noves formes per als programes complexos 'mixedforms' d'usos productius, comercials, de serveis i d'equipament territorial supramunicipal, tant pel que fa a les noves arquitectures com als nous espais públics o col·lectius.
- Projectar espais d'habitabilitat entorn a les infraestructures, els mitjans de transport, l'aprofitament dels espais fluvials, ferroviaris o els intercanviadors modals de transport metropolità generen valor afegit i constitueixen nous enclavaments d'urbanitat contemporània.
- Crear nous paisatges mitjançant la fusió dels principis del 'landscape design' i el 'Landscape Urbanism' d'espais territorials en continuïtat que tenen un paper estructurant a la ciutat contemporània: corredors verds, connectors ecològics, fronts fluvials, vores de les infraestructures, espais de transició urbà-territorial, àmbits de transformació urbana articulats pel transport.
- Explorar sobre formes i estructures d'espais arquitectònics de la ciutat tridimensional, superant les tendències de la hiperespecialització i del zoning monofuncional que han caracteritzat els teixits urbans tradicionals.
- Projectar aprofundint en les noves tècniques constructives, estructurals, infraestructurals i els seus requeriments dimensionals, associats als conceptes arquitectònics anteriorment esmentats que concretin arquitectònicament els principis de la sostenibilitat ambiental.
- Explorar sobre les diferents estratègies per al reciclatge urbà de la ciutat existent, mitjançant la recuperació d'espais expectants per a la transformació, en contextos urbans complexos en àrees urbanes en transformació.
- Utilitza la reprogramació com a postura de concreció de l'arquitectura contemporània, per abordar el desenvolupament de nous programes d'habitabilitat, activitat i mobilitat i la cohabitació entre programes d'habitatge, treball, serveis i les xarxes que els incrementen de manera eficient per a les persones.
- Explorar els operadors projectuals que ens permeten afrontar la materialització de nous espais complexos, reflex de les noves dinàmiques i estils de vida en les diferents formes de ciutat i en el mosaic territorial cada vegada més assetjat però al mateix temps revaloritzat.
- De l'esperit interdisciplinari al mapa del coneixement:- el concepte de gestió de recursos, la relació complexa entre els sistemes del medi natural -aigua, energia, materials, flora i fauna, etc.-, els sistemes infraestructurals que milloren l'habitabilitat

, el transport, etc. Generant un projecte d'equilibri, holístic, mitjançant l'aprofitament del treball en grup i del taller i les aportacions dels professionals convidats al desenvolupament dels temes proposats.

- Formular la pertinència d'un treball disciplinar propi, però emmarcat en les necessitats i oportunitats del context sociocultural i econòmic de la realitat en què vivim, a través del compromís professional.
- Fonamentar el nostre treball sobre el principi d'actuar local - pensar global" procedint a donar resposta del particular i concret a les qüestions globals de caràcter més generalista o abstracte; valorant el producte, però sobretot el servei que prestem, intensificant un procediment que fonamenti la relació de la producció amb el procés-programa.
- Facilitar Tècniques i eines de Projectació, sobre la base del treball de cada alumne, exercitant el Dispositiu de l'exploració i contrast del treball amb Els altres estudiants i el decurs del laboratori com a mecanisme didàctic Fonamental.

2. 1 PROGRAMES DE PROJECTES

En el Tap hem treballat el projecte urbà i arquitectònic. Arquitectures del carrer, dels espais públics i dels equipaments urbans, intercanviadors hub, equipaments de grans escala o microciutats i habitatges en els contextos urbans.

El Taller, elegeix els temes sobre la base següents temes:

- **La cohesió entre el projecte de les infraestructures i el projecte de ciutat, en les noves situacions dels paisatges urbans i territorials contemporanis** evitant les fragmentacions i barreres ambientals i morfològiques, i en concret la definició de l'espai urbà (arquitectures privades, públiques i espais públics i privats).
- **Les noves estructures urbanes de ciutat a partir de la superació de les barreres infraestructurals**, establint nous passeigs i sendes verdes urbanes i territorials entre els fragments actuals de la ciutat metropolitana, per damunt de les divisions municipals.
- **Les infraestructures de la mobilitat i la forma urbana**, projectant els traçats, pols de transport i els espais de relació i intercanvi: places i plataformes urbanes.
- **La nova ordenació d'aquest àmbit territorial basat en la restitució de les continuïtats d'espais compatibles que milloren el funcionament de la matriu ambiental.**
- **Reordenació dels espais de oportunitat**, mitjançant el projecte de les noves unitats residencials i articulacions amb els sectors residencials, amb la construcció d'habitatges protegits i/o tutelats, amb noves activitats d'equipament i dotacions de serveis.
- **Projectar el conjunt de polaritats entorn d'espais reprogramats, com a centralitat urbana**, que defineixen una seqüència d'espais amb una forta vocació d'urbanitat.
- **Projecte de les àrees entorn els espais encara residuals i no projectats.**

2. 2 PROGRAMA PER AL QUADRIMESTRE

En aquesta edició del tap ens proposem una exploració de les possibilitats de reneració urbanes del que anomenem "La ciutat Besòs".

Es faran grups d'alumnes i cada grup tindrà un tema-espai per alumne amb el treball conjunt del grup com a referència:

- **ARQUITECTURES ESTRATÈGIQUES/MIXEDS:** equipaments i espais lliures de proximitat, mixeds, habitatges i equipaments i espais lliures de proximitat en espais de nova centralitat.
- **ECOTONS I ESPAIS URBANS PER RENATURALITZAR LA CIUTAT:** Arquitectures d'equipament, carrers i vies verdes, places, centres de barri, peces de ciutat entre els espais urbans i les malles verdes de la regió urbana.
- **FRINGES FRANGES FRANJAS.** El projecte d'espais de transició i vores urbanes.
- **ESPAIS DE LA MOBILITAT:** nous espais per nous estils de vida i noves formes de l'habitat.
- **PASSATGES:** intercanviadors urbans i nous espais públics contemporanis entorn la mobilitat i el desplaçament a les grans metròpolis.
- **CARRERS I PLACES METROPOLITANES.** Nous eixos cívics i de centralitat DE Barcelona dins de l'Àrea metropolitana de Barcelona.

On treballarem?

- Al territori al voltant de l'eix del riu Besòs, entre els municipis de Santa Coloma de Gramenet, Sant Adrià del Besòs i Barcelona,
- Tindrem en compte el marc de referència el debat, sobretot europeu de la regeneració arquitectònica i urbana

Com descobrirem els llocs, la ciutat, el territori?

- Recorrent fent treball de camp i observant el transecte urbà entre Santa Coloma de Gramenet i Sant Adrià i Barcelona.

Com explorarem temes i espais de projecte?

- Identificant els paisatges (llocs, dinàmiques i fenòmens), els entorns buits, obsolets o en fase de necessària rehabilitació, reprogramació, regeneració, veient les transicions en els modes i els espais de l'habitar.

On?

- En la casa domèstica i en els conjunts d'habitatge, en els mixed use, en el carrer, en l'espai públic de distints tipus de barris i situacions urbanes.

Com?

- En diverses situacions urbanes proposarem arquitectures a l'escala de l'habitatge –nous prototips d'habitatge en espais de regeneració urbana-, de l'espai públic equipat –equipaments mixtes amb incorporació d'espais **'fablab'**, el disseny d'espais urbans connectors –passatges i carrers metropolitans-. En el Taller incitarem també la generació de nous tipus d'espais i escales del projecte d'arquitectura i el projecte urbà.

Procés

- Ens proposarem tres fases: una fase de preparació projecte: FORMACIONS I CRONOLOGIA DE LA FORMACIÓ DE LA REALITAT CIUTAT BESÒS, IDENTIFICACIÓ I VISITA DELS ENTORNS A TRANSFORMAR, I PROGRAMACIONS DE LES PROPOSTES DE REGENERACIÓ.
- A nivell de projecte treballarem 4 TEMÀTIQUES i els seus LINKS: HABITATGE, MIXED, ESPAI URBÀ, CONJUNT; ESPAIS D'ENTORN I ESPAIS DE TRANSICIÓ).

3. TEMES DE LES CLASSES TIC (TEMA, IMATGES, CONCEPTES)

- **REALITAT I RECREACIÓ**
Realitat, representació de la realitat, recreació sobre la representació de la realitat
- **LLOC-TOPOS**
La creació del lloc, emplaçar-se, situar-se, desvetllar les qualitats del lloc per evolucionar les arquitectures
- **PROGRAMA I PROJECTE**
Atributs i qualitats del què és i vol ser l'espai: dispositius per generar espacialitat
El projecte latent en el lloc i en les qualitats de l'habitabilitat, els ordres implícits
- **LÍMIT**
Límit no és tancament. L'espai fluid, dins i fora: "entre"
- **DENSITAT, INTENSITAT, DIVERSITAT**
Qualitat vs quantitat
- **ESCALA VS MIDA**
Relacions interessants i tensió creativa
Justa mesura de les coses.
- **MIXED USE**
Activitats vs usos
- **MÈTODE VS INSPIRACIÓ...i també inspiració**
Elaborar els arguments del projecte
Explorar, instrumentar: Procediments i utilitats de projecte
- **INTEGRAR LES INFRAESTRUCTURES**

- **PAISATGES CONTEMPORANIS**
- **STANDARITZACIÓ I ARTESANIA**
- **REGENERACIÓ I REPROGRAMACIÓ**
- **REPRESENTACIÓ I DIBUIX DELS PROJECTES**
- **REGENERACIÓ URBANA I MOBILITAT**

4. DOCUMENTS A ELABORAR EN EL TALLER (orientatiu)

Planta del projecte a la ciutat 1: 2000, 1: 1000; planta de conjunt del projecte urbà 1: 500; plantes generals d'àmbits de projecte 1: 200; plantes parcials 01:50; alçats i seccions generals 1: 200; alçats i seccions parcials 01:50; detalls constructius 01:20; maqueta; maqueta detalls constructius 3D, fotomuntatges; dossier DIN-A3; presentació *en powerpoint*; CD amb els materials del projecte.

5. FUNCIONAMENT DEL CURS

Es proposen una sèrie d'activitats d'aprenentatge i avaluació a partir de les capacitats i competències prèvies dels participants en el curs, que es detallen en el calendari i en documents annexos. La resta de sessions seran de treball al taller, assignant (un cop conegut el nombre d'estudiants i grups de treball) franges temporals per poder comentar i revisar els projectes amb els professors. En el cas que un estudiant / grup no pugui assistir a la franja assignada ha d'avisar per e-mail amb la suficient antelació, per poder re-assignar aquesta franja horària a un altre grup.

Els estudiants de nivells quadrimestrals 7-8-9 desenvoluparan el curs en grups de 3 persones com a màxim. En cas de problemes d'entesa dins dels grups al llarg del curs aquests podran modificar-se, encara que seria desitjable (i forma part de l'aprenentatge) crear equips de treball cohesionats i que sàpiguen resoldre les diferències entre els seus membres.

Els estudiants de nivell Tap 10 es poden escollir entre les següents opcions:

a. Desenvolupar el tema del curs anterior treballant individualment.

b. Desenvolupar el tema del curs integrant-se en un grup amb alumnes de nivells 7-8-9. L'estudiant de nivell 10 pot escollir separar-se del grup després de qualsevol dels lliuraments parcials o, en cas de romandre en grup fins al lliurament final, en la 2a entrega ja ha de quedar prou definit (mitjançant un lliurament separada que complementi a la del grup) quin és el projecte que l'alumne proposa desenvolupar en les següents entregues i com a PFC.

c. Desenvolupar un tema lliure (que tingui a veure amb el tema general del curs) segons les condicions següents:

- Si bé les directrius generals de l'ETSAV respecte a Tap 10 aconsellen als alumnes que es matriculin desenvolupar el tema del curs, en el Tap PUC es creu enriquidor des d'un punt de vista educatiu que els estudiants puguin desenvolupar temes proposats per ells mateixos sempre que el projecte sigui assumible des de les competències adquirides per l'alumne fins a la data, l'estudiant mostri una capacitat per al treball / aprenentatge autònoms que permeti un correcte desenvolupament del projecte i el procés d'aprenentatge sense una tutorització extensiva de cadascun dels seus passos i els temes proposats siguin coherents amb els objectius d'aprenentatge que es persegueixen en el Tap PUC.

- Els alumnes de Tap 10 hauran de presentar el primer dia de classe:

- Un portafoli dels seus treballs previs, que inclogui els projectes, treballs acadèmics, concursos, etc. que considerin més rellevants per explicar l'adquisició de les competències necessàries per poder assumir el desenvolupament del projecte que plantegen com a tema lliure, juntament amb un breu text explicatiu (màxim 1A4).

- Una exposició sintètica (formats DIN A3 i powerpoint o similar) del tema de projecte que proposen, que abordi els temes que s'assenyalen més endavant en descriure el primer lliurament dels alumnes que desenvolupen el tema del curs.

Després de l'exposició (que es realitzarà el segon o tercer dia lectiu), s'aconsejarà a cada alumne la forma de continuar amb el projecte, la seva redefinició si cal, o la realització del tema del curs.

6. ORGANITZACIÓ, MÈTODE I DOCUMENTS A ELABORAR

El curs es desenvoluparà en dues parts:

Primera part: SEMINARI STUDIO, organitzada en treball en grup (màxim tres estudiants, però amb una part individual). L'objectiu es preparar als estudiants a una definició integral del projecte, des de la identificació dels problemes i oportunitats d'un edifici, espai, d'una part de ciutat, territori, o d'un sistema territorial.

En aquesta fase es realitzaran:

Exercici 1:

1.a. La preparació del **CONEIXEMENT DEL LLOC I LES SEVES DINÀMIQUES**, mitjançant un **ATLAS Dossier sobre la ciutat Besòs els emplaçaments triats**.

1.b. Elaboració d'un Dossier de Programació:

- un **READING dels llocs de projecte**

- un **PROGRAMA** on es determinin les condicions de projecte: elements urbans, topes, estructures urbanes, mobilitat i fluxos, disposicions topogràfiques, paisatge, espais i àmbits susceptibles de la transformació.

- una **PROPOSTA DE PROGRAMES–PROJECTE** (primeres aproximacions amb croquis o representacions ideogramàtiques) a desenvolupar segons altres projectes d'intervenció referents.

Es recomana la lectura del llibre –**OBLIGATORI** com a mínim un capítol de la vostra elecció:

“Deu lliçons sobre Barcelona” Manuel de Sola Morales, COAC 2008

Lectura obligada per adquirir maneres de conèixer, investigar i parlar de la ciutat i aplicar-ho al vostre capítol d'atlas: amb l'objectiu de que, posteriorment a l'entrega inicial de l'atlas, al llarg del curs, pugueu anar depurant el vostre text i imatges, produint finalment un capítol de l'atlas compacte, coherent i essencial.

CARTOGRAFIES ACTIVES

3.a. DIAGRAMES I DISPOSITIUS: opcions d'ordenació sobre un dels àmbits de projecte i unitats de projecte que es proposen d'entrada abans del treball de desenvolupament sobre els àmbits estudiats.

Durant aquesta primera part i paral·lel al seminari es realitzarà el reconeixement dels llocs d'intervenció amb la implementació de la visita al lloc i conferències sobre les idees i les expectatives del mateix. També estarà recolzat per conferències específiques a càrrec d'especialistes convidats.

El seminari produirà una documentació produïda per cada grup de treball que es lliurarà en forma de plafons i llibrets normalitzats A4 amb els materials informatius, croquis, dibuixos, etc. Aquest material es compilarà en un dossier general que serà de consulta sobre aquests temes per a tots els membres del taller (es dipositarà a Biblioteca i en la pàgina web del curs).

Exercici 2:

2.a. LLIBRE_BOOK DE PROJECTES I DE REFERÈNCIES que inclogui:

- referències d'arquitectures regenerades i espais transformats.

- un estudi sistematitzat d'altres operacions sobre edificis i/o espais similars al del Taller o exemples paradigmàtics

- estudi i exercicis sobre projectes de noves tipologies d'arquitectures residencials mixed's use i específicament sobre arquitectures prefabricades.

Segona part: TALLER, es destinarà al desenvolupament del projecte, amb l'assignació d'àrees específiques a desenvolupar. Es resoldrà l'ordenació general i l'arquitectura detallant els edificis en plantes, seccions, façanes, estructura i sistema constructiu.

Els treballs de les distintes fases es recolliran en un llibre format A4 i en versió digital degudament estructurats i sistematitzats.

LECTURES, paral·lelament al curs, cada alumne ha de llegir dos llibres de la **Bibliografia específica (EUROPAN 13 www.europan-europe.eu/; i **Un Bâtiment, combien de vies?**). De la lectura del llibre, cada alumne haurà d'escriure un text que reculli la reflexió sobre algun tema del seu interès que hagi sorgit de la lectura del llibre. Un full A4.**

S'assignaran 2 sessions durant el curs per debatre en classe la lectura de cadascun dels llibres.

7. LECTURES RECOMANADES

BIBLIOGRAFIA ESPECIFICA

Llibres

- AA.VV. *Plans i projectes per a Barcelona: 1981-1982*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. 1983* (i successius)
- AA.VV. **Adaptable city. Inserting the urban rhythms. (en línia. Disponible a: http://www.european-europe.eu/media/default/0001/01/e12_topic_pdf.pdf)**
- AA.VV. **The adaptable City 2. European 13 theme. (en línia. Disponible a: http://european-europe.eu/media/default/0001/10/e13_topicbrochure_en_id_pdf.pdf)**
- BOHIGAS, O. et. al. *Barcelona: arquitectura y ciudad 1980-1992*. Barcelona: Gustavo Gili. 1990
- CHRISTIAANSE, K. *City as loft: Adaptive reuse as a resource for sustainable urban development*. 2012
- CHRISTIAANSE, K. *The city as resource. Texts and projects 2005-2014*. Jovis. 2014
- CRAMER, J. *Architecture in existing fabric: planning, design, building*. Basel: Birkhäuser. 2007 *
- FEIREISS, K.; HAMM, O. G. *Transforming Cities. Urban interventions in Public Space*. Jovis. 2014.
- JÄGER, F. P., ed. *Old & new: design manual for revitalizing existing buildings*. Basel: Birkhäuser. 2010*
- KLANTEN, R.; FEIREISS, L.; eds. *Build-on: converted architecture and transformed buildings*. Berlin: Gestalten. 2009 *
- MACKAY, D. *La recuperació del front marítim*. Barcelona: Aula Barcelona. 2000 *
- PETZET, M.; HEILMEYER, F. *Reduce, reuse, recycle: architecture as resource. German Pavillion, 13th International Architecture Exhibition La Biennale di Venezia 2012*. Ostfildern: Hatje Cantz. 2012 *
- **RAMBERT, F. (ed.). Un Bâtiment, Combien De Vies ? : La Transformation Comme Acte De Création. Paris: Silvana Editoriale. 2015**
- ROIG, M. (coord.) *Barcelona: la segona renovació*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. 1996 *
- SOLA-MORALES, M. *Deu lliçons sobre Barcelona*. Barcelona: COAC. 2008

Revistes

- *a+t: serie Reclaim*. Vitoria: a+t architecture publishers. 2012-2013*
- *Geometria. Manuel Solà. Proyectos urbanos*. Num 14 *
- *UR: urbanismo revista*. El proyecto urbano, num 6 (disponible a <http://upcommons.upc.edu/handle/2099/3155>) *

BIBLIOGRAFIA GENERAL

Llibres

- AA.VV., *Bouge l'architecture, cities and mobilities*. Paris: Institut pour la ville en mouvement. 2003 *
- ASCHER, François. *Métapolis ou l'avenir des villes*. Paris: Ed. Odile Jacob. 1995 *
- ARROYO, Eduardo. *Create!*. New York: Actar. 2013
- AUGÉ, Marc. *Los "No lugares": espacios del anonimato : una antropología de la sobremodernidad*. Barcelona: Gedisa. 1993 *
- BATLLE, Enric. *El jardín de la metrópoli. Del paisaje romántico al espacio libre para una ciudad sostenible*. Barcelona: Gustavo Gili. 2011. Col·lecció Land&ScapeSeries *
- BIG Bjarke Ingels Group. *Yes is more. An Archicomic on Architectural evolution*. Köln: Taschen. 2009 *
- CHASLIN, François; KOOLHAS, Rem. *The Dutch Embassy in Berlin by OMA*. Rotterdam: NAI Publishers. 2004 *
- COLAFRANCESCHI, Daniela. *Landscape + 100 palabras para habitarlo*. Barcelona: Gustavo Gili. 2007. Col·lecció Land&ScapeSeries *
- CZERNIAK, Julia; HARGREAVES, George. *Large Parks*. New York: Princeton Architectural Press. 2007 *
- EUROPAN, publicacions varies *
- FONT, A, LLOP, C, VILANOVA, J.M. *La construcció del territori metropolità de Barcelona. Morfogènesi de la Regió urbana de Barcelona*. Barcelona: Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona. 1999 *
- FONT, A. *L'explosió de la ciutat: morfologies, mirades i mocions sobre les transformacions territorials recents en les regions urbanes de l'Europa Meridional*. Barcelona: Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, Fòrum Universal de les Cultures. 2004 *
- NORDSTRÖM, Kjell. *Funky Business*. Madrid: Prentice Hall. 2003 *
- GALÍ-IZARD, Teresa. *Los mismos paisajes: ideas e interpretaciones*. Barcelona: Gustavo Gili. 2005. Col·lecció Land&ScapeSeries *
- GAUSA, Manel. *Diccionario Metápolis de Arquitectura Avanzada*. Barcelona: Actar. 2001 *
- GAUSA, Manuel. *Housing: nuevas alternativas, nuevos sistemas*. Barcelona: Actar. 1998 *

- GAUSA, Manuel. *Open. Espacio, tiempo, información. Arquitectura, vivienda y ciudad contemporánea. Teoría e historia de un cambio*. Barcelona: Actar. 2010 *
- HARDINGHAM, Samantha; RATTENBURY, Kester. *Supercrit n1. Cedric Price. Potteries Thinkbelt*. New York: Routledge. 2007
- ISHIGAMI, Junya. *Another scale of Architecture*. Kyoto: Seigensha Art Publishing. 2010
- ISHIGAMI, Junya. *Small images*. Tokyo: INAX Publishing. 2008
- ITO, Toyo. *Blurring Architecture*. Milano: Charta. 1999 *
- ITO, Toyo. *Escritos*. Murcia: Colegio Oficial de Aparejadores y Arquitectos Técnicos Murcia. 2002 *
- JACQUES, Michel (Ed.). *Yves Brunier: Landscape architect, paysagiste*. Bordeaux: Ed. Arc en Rêve, Centre d'architecture / Basel: Birkhäuser. 1996 *
- KAIJIMA, Momoyo. *Made in Tokyo*. Tokyo: Kajima Institute. 2001 *
- KOOLHAAS, Rem. *Content: perverted architecture, homicidal engineering, slum sociology...* Köln: Taschen. 2004*
- KOOLHAAS, Rem. *Delirio en Nueva York. Un manifiesto retroactivo para Manhattan*. Barcelona: Gustavo Gili. 2004 *
- KOOLHAAS, Rem; OBRIST, Hans. *Project Japan: Metabolism Talks...* Köln: Taschen. 2011*
- KOOLHAAS, Rem; MAU, Bruce. *S, M, L, XL : small, medium, large, extra-large*. Rotterdam: Nai Publishers. 1995 *
- LLOP, C., MARINCIONI, M., CALVO, A., "Timeline, Nuevas formas de ciudad en los siglos XX - XXI", a *La explosión de la ciudad*, COAC-Forum 2004, Barcelona, 2004 *
- MAFFEI, Andrea. *Toyo Ito, le opere i progetti gli scritti*. Milano: Electa. 2001 *
- PRICE, Cedric. *Cedric Price, Works II*. London: Architectural Association. 1984 *
- SECCHI, Bernardo. *Un progetto per l'Urbanistica*. Torino: Giulio Einaudi editore. 1989 *
- SMITHSON, Alison Margaret. *Changing the Art of inhabitation. Mies' pieces, Eames' dreams. The Smithsons*. London: Artemis. 1994 *
- SORIANO, Federico. *Sin tesis*. Barcelona: Gustavo Gili. 2004 *
- STEENBERGEN, Clemens. *Atlas of the new Dutch Water Defence*. Rotterdam: 010 Publishers. 2009
- STEENBERGEN, Clemens. *Composing landscapes: analysis, typology and experiments for design*. Basel: Birkhäuser Verlag AG. 2008
- STEENBERGEN, Clemens. *Metropolitan landscape architecture: urban parks and landscapes*. Bussum: Thoth. 2011 *
- TSCHUMI, Bernard. *Event-Cities: praxis*. Cambridge (MA): MIT Press. 1994 *
- UNDERWOOD, David Kendrick: *Oscar Niemeyer and the architecture of Brazil*. New York: Rizzoli. 1994 *

Revistes

- 2G: *Lacaton & Vassal, nº 60*. Barcelona: Gustavo Gili. 2011 *
- AA.VV., "Monogràfic sobre habitatge" a *Rassegna, nº 35*
- *AD-Architectural Design: Concurso Parc de La Villette, Paris.*, Octubre 1976
- *a+t: serie Strategy*. Vitoria: a+t architecture publishers. 2010-2011 *
- *a+t: serie In Common*. Vitoria: a+t architecture publishers. 2005-2006 *
- CORBOZ, André. L'ipercittà (Apprendre à décoder la nébuleuse urbaine). A: *Quaderno della ricerca sulle trasformazioni dell'habitat urbano in Europa, nº2*. Venezia-Cà Dolfin. 1994
- *Darco Magazine: Valerio Olgiati*. Darco editions, Matosinhos, Portugal, 2010
- *Geometría: Vivienda y ciudad, nº 17*. Málaga: Geometría. 1994 *
- *Geometría: Paisaje (I), nº 20*. Málaga: Geometría. 1996 *
- *Geometría: Paisaje (II), nº 21*. Málaga: Geometría. 1996 *
- *Paisea: Parque Urbano, nº 2*. Valencia: Paisea Revista. 2007 *
- *Paisea: Cauces, nº 8*. Valencia: Paisea Revista. 2009 *
- *Paisea: Representación, nº 14*. Valencia: Paisea Revista. 2010 *
- *Paisea: La Gran Escala, nº 23*. Valencia: Paisea Revista. 2012 *
- *Paisea: Espacios del Agua, nº 24*. Valencia: Paisea Revista. 2013 *
- *Paisea Dos: Francia, nº 7*. Valencia: Paisea Revista. 2012 *
- *Quaderns d'Arquitectura i Urbanisme: Gran Escala, nº 191*. Barcelona: COAC. 1991 *
- *Quaderns d'Arquitectura i Urbanisme: Habitatge. Noves alternatives, nº 210*. Barcelona: COAC. 1995*
- *Quaderns d'Arquitectura i Urbanisme: Habitatge. Noves idees urbanes, nº 211*. Barcelona: COAC. 1996 *
- *Topos. European Landscape Magazine: Landscape Strategies, nº 66*. München: D. W. Calwey. 2009 *
- *Topos. European Landscape Magazine: Water, nº 68*. München: D. W. Calwey. 2009 *
- *Topos. European Landscape Magazine: Landscape Urbanism, nº 71*. München: D. W. Calwey. 2010 *

- *Topos. European Landscape Magazine: City Regeneration*, nº 73. München: D. W. Calwey. 2010 *
- *Topos. European Landscape Magazine: Water Landscapes*, nº 81. München: D. W. Calwey. 2012 *
- *UR: urbanisme revista: Projectar la perifèria*, nº 9-10. Barcelona: Laboratori d'Urbanisme de Barcelona. 1992 *

* Document disponible a les biblioteques UPC/upcommons

** Document disponible a la biblioteca del COAC

*** Document disponible al Catàleg Col·lectiu de les Universitats de Catalunya (<http://ccuc.cbuc.cat/>)

8. CALENDARI

FEBRER 2016

S1	15	17	PRESENTACIÓ DE CURS / TIC 1
S2	22	24	VISITA DELS LLOCS BICING / LLIURAMENT EXERCICI 2: REFERÈNCIES I REVISIONS
S3	29	2	LLIURAMENT EXERCICI 1: ATLAS I REVISIONS

MARÇ 2016

S4	7	9	TIC 2 / TALLER
S5	14	16	TIC 3 / TALLER
	21	23	NO LECTIU
S6	28	30	LLIURAMENT 1

ABRIL 2016

S7	4	6	TIC 4 / TALLER
S8	11	13	TIC 5 / TALLER
S9	18	20	LLIURAMENT 2
S10	25	27	TALLER

MAIG 2016

S11	2	4	TALLER
S12	9	11	LLIURAMENT 3
S13	16	18	TALLER
S14	23	25	TALLER
S15	30	1	TALLER

JUNY 2016

SJ	6	8	PRESENTACIÓ FINAL / JURY
----	---	---	--------------------------